

teesta myös kiinnittämään huomiota Topeliuksen tapaan jättää Kristus vanhatestamentillisen Luoja-jumalan varjoon sekä hyödyntää Vanhan testamentin tekstejä huomattavasti Uutta testamenttia enemmän. Suomalaiskansallisen nationalismiin perusteleminen toisen temppelin juutalaisuudesta kumpuavilla yhtä lailla nationalistisilla Vanhan testamentin teksteillä olikin huomattavasti helpompaa, kuin mitä se olisi ollut esimerkiksi Jeesuksen vuorisaarnalla! Tätä tematiikkaa olen käsitellyt artikkelissani ”Jumala ompi Linnamme vai Linna Jumalamme? Yhdysvallat, Suomi ja bellahilainen kansalaisuskonto” (Kirkkohistorian alueilla. SKHST 217, Helsinki 2011)

Edellä kuvattua angloamerikkalaisen teologian ja ajattelun totaalista puuttumista pidän tutkimuksen kolmantena selkeänä puutteena. Topeliuksen vapaakirkollisen herätyskristillisyyden, perinteisestä luterilaisuudesta - jos tällaisia ilmauksia halutaan välttämättä käyttää - selvästi poikkeavien eskatologisten näkemysten ja monien muiden seikkojen olisi odottanut auttavan tekijää kääntämään katsetta tähän suuntaan.

Pasi Jaakkolan väitöskirjalla on myös monia ansioita, erityisesti siksi, että hän kiinnittää tutkimuksellaan huomiota Topelius-tutkimuksessa yhä oleviin aukkoihin. Uskon, että Jaakkola olisi voinut päästä parempaan, vaikkakin ehkä vähemmän kiinnostavaan lopputulokseen, mikäli hän olisi karsinut tutkimuksensa paradigmoja ja perehtynyt jäljelle jääneisiin perusteellisemmin.

JUHA MERILÄINEN
TEOL. TRI, HELSINKI

LEO NÄREAHO **Tiede, uskonto ja tietoisuus: Filosofista rajankäyntiä. Suomalaisen teologisen Kirjallisuusseuran Julkaisuja 265. Helsinki 2010. 224 s.**

Uskonnon ja luonnontieteen suhteet ovat usein esillä julkisessa keskustelussa, mutta Suomessa on aiheesta vain vähän teologista ja filosofista tutkimusta. Uskonnonfilosofian dosentti Leo Näreaho paikkaa tätä aukkoa ilahduttavasti teokseensa aihepiirin kirjoitusta laaja, mutta teos ei pyri olemaan yleisesitys uskonnon ja luonnontieteen suhteista. Sen sijaan se sisältää filosofista analyysia useista tekijän kiinnostavaksi kokeneiksi keskustelun osa-alueista.

Ensimmäisessä pääluvussa Näreaho esittelee kognitiivista uskonnotutkimusta, jossa uskontoa pyritään ymmärtämään ihmisen kognitiivisen arkkitehtuurista tehdyn tutkimuksen avulla. Näreaho suhtautuu tähän tutkimukseen myönteisesti, mutta nostaa ongelmaksi muun muassa kysymyksen uskonnon selittämisestä. Jos kognitiivinen uskontotiede pyrkii selittämään uskontoa naturalistisesti, eikö se välttämättä joudu ottamaan kantaa myös uskonnollisten uskomusten totuusarvoon?

Toisessa ja kolmannessa luvussa Näreaho käsittelee älykkään suunnittelun liikettä (Intelligent Design, ID) ideologisena tieteenä. Tekijä kertoo ensin älykkään suunnittelun liikkeen taustasta ja muun muassa Kiila-strategiasta, jossa ID:n päämääräksi kerrotaan kristillistä kulttuuria rapauttavan materialistisen filosofian vastustaminen. Näreahon mukaan tämä lähtökohta ohjaa liaksi ID:n ajattelua. Tätä tarkastelua olisi myös mielenkiintoista täydentää vertailemalla ID:tä muuhun ideologiseen tieteseen, esimerkiksi feministiseen tutkimukseen ja puolus-

tamalla mahdollisuutta maailmankuvallisesti neutraaliin tieteseen. Myös joidenkin ID-kriitikkojen ideologiset motivaatiot olisi hyvä huomata. Esimerkiksi Näreahon viittaa Barbara Forrestia motivoi sekulaari humanismi, toisia teologiset motiivit.

Näreaho argumentoi myös, että ID epäonnistuu myös tieteelliseltä ja filosofiselta kannalta. Näreahon mukaan ID:n kuvaama suunnittelija on selvästi ylikuonnollinen toimija ja liian epämääräinen toimiakseen metodologiseen naturalismiin sitoutuneen tieteen selityksenä. Tätä kiintoisaa ID:n analyysia olisi ollut mukava jatkaa kysymällä, onko mahdollista ajatella tilannetta, jossa älykäs suunnittelu olisi paras tai tosi selitys jollekin luonnossa havaittavalle järjestykselle, ja miten toimiva suunnitteluargumentti voitaisiin tällöin muotoilla? Voiko suunnittelupäätelmä olla joskus rationaalinen, vaikka se ei olisikaan naturalistista tiedettä? Myös ID-liikkeen ulkopuolellahan suunnitteluun on viitattu luonnolakiensa hienosäädön parhaana selityksenä (evidentialistiset teistit).

Neljännessä pääluvussa Näreaho siirtyy tarkastelemaan kielilläpuhumista koskevaa tutkimusta. Kielilläpuhumisessa ei näiden tutkimusten mukaan ole kyse varsinaisesta kielestä, vaan kieltä muistuttavasta ääntelystä. Patologiset selitykset kielilläpuhumiselle eivät toimi, vaikka kielilläpuhuminen on kyllä yhteydessä esimerkiksi ekstroverttiin persoonallisuuteen. Muita naturalistisia, kognitiivisia ja sosiologisia, selityksiä kielilläpuhumiselle kuitenkin on. Näreaho kysyy, mikä on näiden selitysten suhde uskonnollisen kielillä puhujan omaan kokemukseen taivaallisista kielistä Jumalan antamana lahjana. Tekevätkö naturalistiset selitykset tästä kokemuksesta epäuskottavan?

Näreahon vastaus on, että Jumalaa ei voida ottaa tieteesä selityksperustaksi. Tämä jättää kuitenkin kysymyksen vielä auki. Olisi ollut mielenkiintoista kysyä yleisellä tasolla, mi-

ten tieteelliset ja uskonnolliset käsitteet ja näiden elämänmuotojen erilaiset rationaalisuuskäsitteet voidaan sovittaa yhteen, vai voidaanko lainkaan. Voiko uskonnollinen selitys esimerkiksi kielillä puhumisen alkuperästä olla rationaalinen, vaikka se ei olekaan tieteellinen selitys?

Viidennessä luvussa Näreaho analysoi uskonnollisesta kokemuksesta tehtyä aivotutkimusta sekä uskonnollisiin kokemuksiin liittyvää filosofiaa. Hänen mukaansa tutkimuksilla on voitu valottaa sitä, mitä aivoissa uskonnollisen kokemuksen aikana tapahtuu, mutta kokemusten pelkistäminen aivokemiaksi ei ole perusteltua. Näreahon tarkastelu on laajaa: hän kommentoi tutkimusta koskien muun muassa neuroplastisuutta, jossa ajattelun on osoitettu muuttavan aivorakenteita, kuolemanrajakokemuksia, manipulaatiolla aikaansaatuja ”uskonnollisia kokemuksia” ja meditaatiota.

Kuudes ja seitsemäs luku käsittelevät tietoisuudesta tehtyä empiiristä tutkimusta ja sitä koskevia filosofisia tulkintoja. Näreaho analysoi tutkimuksen relevanssia muun muassa tietoisuuden luonteen ja vapaan tahdon mahdollisuuden ymmärtämisessä. Neurotiede näyttää johtavan vanhoihin filosofisiin kysymyksiin tietoisuuden luonteesta. Se on hyvä lisäväline kysymysten pohdintaan, mutta ei näytä toistaiseksi ratkaisemaan niitä. Näreahon mukaan neurotieteilijän ei nykyisten tulosten valossa tarvitse edes sitoutua materialismiin, vaan ajatus korrelaatiosta tietoisuuden tapahtumien ja aivojen tapahtumien välillä riittää. Näreaho pohtii, että materiaalin käsite on jo laajentunut tutkimuksen edetessä – ehkä siihen voisi tulevaisuudessa kuulua jokin henkinen elementti?

Näreaho pyrkii esittelemään kunkin analysoimansa kohteen reilusti ja rehellisesti, mutta hänellä on myös omaa filosofista sanottavaa jokaisesta käsittelemästään osa-alueesta. Hän ei pelkää ottaa kantaa ja perustella sanomaansa, mutta ottaa myös vastakkaisia kantoja huomi-

oon pääteoksissa ja varsinkin alaviiteissa. Hänen esittämänsä analyysit ovat monipuolisia ja varsin perusteellisia. Teos on siksi omiaan herättämään myös lukijan omaa pohdintaa. Suosittelem sitä kaikille aihepiiristä kiinnostuneille.

ROPE KOJONEN
TEOL. MAIST., HELSINKI

GERHARD MÜLLER & ALII (HRSG.)
Theologische Realenzyklopädie Bd. 35–36; Gesamtregister Bd. I–II.
Berlin & New York: Walter de Gruyter 2003, 2004; 2006, 2007. 820 + 872; 693 + 772 s.

Tähän mennessä olen esitellyt Teologisessa Aikakauskirjassa kaikki *Theologische Realenzyklopädie* (TRE) laajan ja uskomattoman määrän tietoa sisältävän julkaisun osat. Jäljellä ovat tämän mahtavan teologisen hakuteoksensa viimeiset osat ja koko teoksen hakemistot, jotka tässä esittelen yhdessä. Tiettävästi *Theologische Realenzyklopädie* on tällä hetkellä maailman laajin teologinen hakuteos, jonka artikkelien kirjoittajat, luvultaan noin 2080, ovat tiedemiehiä ympäri maailmaa. Heidän osaksi hyvinkin laajat artikkelinsa sisältävät kukin myös artikkelissa käsitellyn kohteen lähteiden ja kirjallisuuden luettelot, jotka nekin käsittävät useassa tapauksessa monia sivuja.

Osa 35 alkaa jatkamalla edellisessä osassa aloitetun hakusanan 'Vernunft' esitystä III osalla ja jatkaa hakusanaan 'Wiederbringung aller'. Osan 36 hakusanat sijoittuvat välille 'Wiedergeburt'–'Zypern'. Ensimmäinen hakemisto-osa sisältää raamatunkohtien, paikkakuntien ja asioiden hakemiston, toinen osa

teoksessa mainitut henkilönimet. Jos kyseessä on jokin maa tai alue, artikkeleissa on esitelty myös pääkohdat asianomaisen alueen historian vaiheista. Tällä hetkellä tiedot ovat varsinkin teoksen viimeisissä osissa varsin ajantasaiset. Niinpä esimerkiksi Kyproksen poliittisten olojen selvittelyssä tuorein vuosiluku on 2004. Tietenkin ajan mukana päivänkohtainen tuoreus vanhenee, onhan ensimmäisen, vuonna 1976 ilmestyneen osaa jälkeen valtakuntia syntynyt ja hävinnyt, rautaesirippu poistettu ja muun muassa useiden Euroopan maiden kansallinen valuutta muuttunut euroksi.

Kustantaja mainosti teostaan vuosisatasteoksena, mutta kun ensimmäisten osien ilmestymisvauhti tuntui olevan hidas. Tämänkin kirjoittaja ounasteli siitä muodostuvan vuosisatasteos toisessa mielessä. Nyt on kuitenkin reilusti tunnustettava, että ennustus meni pieleen. Ilmestymisvauhti parani, ja noin kolmessakymmenessä vuodessa sarja tuli valmiiksi. Kustantaja lupasi julkaista teoksen 25 osana, mutta kuitenkin yllä olevasta käy ilmi, osia on 36 ja lisäksi on vielä kaksi hakemistosa.

Vaikka jokaisessa osassa on sitä koskevat hakemistot, erilliset ja koko teosta koskevat hakemistot tieteenkin helpottavat olennaisesti teoksen käyttöä. Tämän huomasi itsekkin etsiessäni artikkeleita Martin Kähleristä. En löytänyt sitä hakusanan 'Kahle, Paul' jälkeen, jossa sen oletin aakkosjärjestyksen mukaan olevan. Ihmettelin jo, oliko toimituksessa sattunut kömmähdys ja tämä huomattava teologi unohtunut. Mutta rekisterin II osasta totesin, että Kähler oli mukana, asettunut vain erehdyksessä väärään paikkaan 17. osassa, 'Kadesch' ja 'Kafka, Franz'-hakusanojen väliin.

Koko teosta koskevasta nimihakemistosta huomaa, että suomalaisten tutkijoiden mainitseminen näyttää olleen sattumanvaraista, jos uskotaan jo Antti J. Pietilän lausahdusta, että ”tasolla ollaan”. Eksegeeteistä